

– KÖNYVISMERTETÉSEK –

Carlo FANTAPPIÈ: *Per un cambio di paradigma. Diritto canonico, teologia e riforme nella Chiesa*. [Collana Diritto canonico 15]
Bologna, Edizioni Dehoniane Bologna, 2019. 191.

Carlo Fantappiè, az Università di Roma Tre professzora, neves olasz jog- és kánon-jogtörténész, „Egy paradigmaváltás. Kánonjog, teológia és az Egyház reformja” című briliáns – a tudományterületet alapvetően új szemszögből bemutató – jogelméleti munkájában a kánonjogtörténet egyes korszakaiban érvényesülő tan- és fegyelembeli rendezőelvek alapján ad átfogó képet az Egyház működésének a kortárs környezetre reflektáló változásairól, amelyek konkrét formában megjelennek az Egyház önálló jogalkotásában. Az elsődlegesen a történész szemszögéből bemutatott áttekintés világos metszetét adja az egyházfegyelem egyes korokhoz kötődő normatív alapelveiben megnyilvánuló maradandó és változó hangsúlyainak (i. m. 11–18).

A kötet szerkezetileg öt fejezetre oszlik. Az első, a kánonjog paradigmáit tárgyalja, történeti sorba rendezve, azaz a klasszikus, a tridentin, és a kodifikáció időszakának sajátosságait bemutatva (i. m. 11–43). Ebben a fejezetben olvasható a munka egyik legfontosabb szakasza, amely egyúttal a Professzor által alkalmazott, komplex tudományos módszer elemeit vázolja fel, külön figyelmet szentelve a kánoni anyag jogi szerkezetének vizsgálatára, a kánonjog rendszerének belső egymásra épülésére, és az egyes paradigmák (értsd: alapelvek) közötti különbözőség és összhang leírására (i. m. 11–17). Mindezek után tér át a Szerző, a vizsgálati módszer alkalmazásának kifejtésére a kánonjog klasszikus, tridentin és a kodifikációk időszaka tekintetében (i. m. 19–43). Ezen belül főként az etikai–jogi rendszer tridentin korszakhoz kötődő megújításának témáját szükséges kiemelnünk (i. m. 31–32).

A második fejezet az első kodifikáció eredményeként megszületett CIC (1917)-nek az Egyház életére gyakorolt hatását vizsgálja (i. m. 45–71). Ebben a Szerző ismerteti a kodifikáció történeti hátterét, az egyházi jogalkotás megújításának problémáit és körülményeit, Szt. X. Piusz pápának a kodifikáció jelentéséről, metodológiájáról és céljáról alkotott álláspontját, az eredeti forrásokon alapuló folytonosság elvének az érvényesülését a kodifikáció végrehajtásában, a pasztorális hangsúlyok érvényesítését, az alkalmazott egyháztani alapelveket, a naprakész joganyag egységes rendezésének nehézségeit, a CIC (1917) szerepét az Egyház életében, és mindennek az Egyház öntelmezésére gyakorolt hatását.

Harmadik egységként Fantappiè professzor a CIC (1917) tanbeli elemzésére fordítja a figyelmét, a II. Vatikáni Zsinatot követő időszak tükrében (i. m. 73–107). Itt sajátos hangsúlyt helyez a jog Egyházon belüli szerepének a vizsgálatára, az új latin, és keleti kodifikáció újdonságaira (vö. CIC [1983], CCEO [1990]) – különös tekintettel a jogalkotásbeli folytonosság és törés eseteinek a megvilágítására –, valamint a CIC (1983) és a CCEO (1990) összehasonlító értékelésére.

A negyedik fejezet teljes egészében az Egyházban a II. Vatikáni Zsinat hatásaként bekövetkező kánonjogi és teológiai reformok fő elemei bemutatásának van szentelve (i. m. 109–142). Az ötödik pedig, az első négy fejezet alapján rendszerbe foglalja az egyházjog működésén belüli új alapelveket – vö. paradigmákat – egészen egy új „*corpus iuris*” és egy új „*corpus concilii*” létrejöttéig, és a metodológiai elvek újrafogalmazásáig (i. m. 143–187).

Fantappiè professzor a fenti szerkezet következetes felépítésével, úgy mutatja be a kánonjogot, hogy abból világosan kitűnik: valódi jogról van szó, amely teológiailag meghatározott, a kinyilatkoztatás alapján álló tartalommal rendelkezik, és amely így sajátos szakrális jogrendszert képez. Az ezt sajátos módszerrel feldolgozó egyházjogtudományt tehát valódi és önálló – számos ággal és területtel rendelkező – tudománynak kell tekintenünk (i. m. 11–12). Ezt az állítást nem pusztán a felsorakoztatott jogtörténeti érvek alapozzák meg, hanem szerkezetének tárgya és belső logikája, összehasonlításban más jogrendszerek felépítésével (i. m. 13–15). Természetesen, formáját tekintve, nem sorolható a pozitivista felfogású jogtudományok közé – amelyek jóval később alakultak ki, és egészen a 20. század utolsó két évtizedéig uralták a kontinentális jogi gondolkodást –, de minden olyan belső alkotóelemmel rendelkezik, amely a jog definíciójának eleget tesz (i. m. 15–18). Éppen ebben rejlik a kánonjog egyedisége: megtalálható benne az Egyház történetének különböző időszakaiban megfogalmazott – egymásra épült – kánoni alapelvek rendszere; az Egyház működését szabályozó normák szisztematikus korpusza, és mindennek a precíz – az adott korszaknak megfelelő, a maradandó tanítást minden körülmények között világosan megőrző – értelmezése, amit az Egyház mindennapos élete alakított ki.

Carlo Fantappiè professzor tömör, jogtörténeti és jogelméleti érveléssel összeállított műve egyedülálló a 21. századi egyházjogi szakirodalomban. Az általa megalkotott, a kánonjog rendszerét minden részletében értő összegzés, világos eligazítást nyújt a kánonjogászok, a jogászok, és a jogtörténészek számára. Sőt, mindazoknak a részére is, akik az egyház tanítása és fegyelme elválaszthatatlan egységének megértésére törekednek.

SZUROMI Szabolcs Anzelm, O.Praem.

Roy FLECHNER (ed.): *The Hibernensis. A Study and Edition. I-II.*

[Studies in Medieval and Early Modern Canon Law 17]

Washington DC., The Catholic University of America Press, 2019.

I. 1*–164*old. + [1-4 számozás nélküli old.] + 474 [1-4 számozatlan old.];

II. 479–1014.

A *Collectio Hibernensis* az egyik legérdekesebb koraközépkori kánonjogi gyűjtemény, amely vissza-visszatérő módon a kánonjogtörténeti forráskutatás homlokterébe kerül, a benne fellelhető nagyszámú, különböző forrásból és időszakból származó joganyag miatt. Általánosságban az első évezred legnagyobb befolyást kifejtő nyugati szisztematikus kánongyűjteményeként szokás számon tartani. Anyagán belül – az egyes kéziratok sajátosságaitól függően – több ismert joggyűjtemény használatát is azonosították (pl. Creconius *Concordia canonum*-át (6. sz.), a *Collectio Herovalliana*-t (8. sz.), *Collectio Anselmo dedicate*-t [késői 9. sz.], sőt egyes kézirati hagyományokban a Prümi Reginónak tulajdonított *Libri duo de synodalibus causis*-t (korai 10. sz.). Azonban, ahogy azt Linda Fowler-Magerl alapos kutatómunkája eredményeként 2005-ben napvilágot látott *Clavis Canonum. Selected Canon Law Collections Before 1140* ([Monumenta Germaniae Historica, Hilfsmittel 21] Hannover) című munkájában megállapítja: „a tartalom és a szerkezet olyan mértékben eltérő az egyes kézirati hagyományokban, hogy az eredeti tartalom pontos meghatározása lehetetlen” (vö. FOWLER-MAGERL i. m. 46–50). Itt szeretnénk hozzáfűzni, hogy éppen a lényegesen eltérő tartalmi elemek miatt mind a datálás, mind a lokalizálás is hasonló nehézségekbe ütközik, a modern kodikológiai és paleográfiai vizsgálati elvek maradéktalan megtartásával. Mindazonáltal a nemzetközi kutatás hagyományosan két fő csoportba sorolja az ismert *Collectio Hibernensis*-ként definiált kéziratokat. Az egyik, az ún. *alfa* verzió, aminek kelta területről, talán Írországból való származását valószínűsítik, annak ellenére, hogy az európai kontinensről is több szövegterületét ismerjük, és a 8. század első felére datálják általában. A második fő csoport a *béta* verzió, amely a leginkább ismert a kutatók körében, köszönhetően Hermann Wasserschleben 1874-es szövegkiadásának (*Die irische Kanonensammlung*; javított kiadása: 1885; repr. 1958).

A téma forrástörténeti problémájának felvázolása után fordítsuk figyelmünket Roy Flechner munkájára, amely mind bevezető tanulmányt és elemzéseket, mind a latin szöveg kritikai kiadását, valamint a II. kötetben az angol nyelvű fordítását is tartalmazza a *Collectio Hibernensis*-nek. A két kötet szerkezetében figyelemre méltó: tartalom, amely felsorolja az előszót, a rövidítés jegyzéket, a felhasznált kéziratok jelölésének listáját, a bevezetést és a bevezető tanulmányt, valamint az ettől szerkezetileg elválasztott elemzést a gyűjtemény szövegverzióival kapcsolatban. Ezt követi a kiadás folyamatát és történetét, ill. elveit bemutató szakasz, a felhasznált kilenc szövegterület rövid ismertetésével, továbbá a táblázatoknak és a kiadási alapelveknek a kifejtésével. Majd a gyűjtemény latin nyelvű kritikai céllal elkészített szövege kap helyet. Itt először a *Collectio Hibernensis* teljes tematikus, titulusokra és kánon címekre lebontott, számozott listáját olvashatjuk, szerepeltetve a kommentáló mondatokat, az irodalomjegyzéket és a mutatókat.

Az Előszóban összegzett kutatás-történeti munka ismertetése, kellő támpontot nyújt az olvasónak a két kötet megszületésének megismerésére. Flechner először a 2000-es évek elejétől kezdve dolgozott a szövegeken, amelyet 2007-re tudott megfelelő tudományos alapossággal és apparátussal előkészíteni. Ennek a munkának a következtetéseit védte meg Oxfordban Richard Sharpe professzor irányításával, a *Collectio Hibernensis* szövegéről és szerkezetéről. A kutatást tovább folytatta, amelyben számos kiváló szakértőtől kapott tanácsot (pl. Donnchadh Ó Corián, Roger E. Reynolds és Martin Brett). Ez segítette nemcsak a kritikai szövegkiadás összeállításában, hanem annak – önálló kötetben történő – teljes angol nyelvű publikálásában is (vö. I. 41*–42*).

A Szerző bevezető tanulmánya négy – egymással összefüggő – tematikus elemzésből áll: általános bevezetés a *Collectio Hibernensis* bemutatásáról (I. 47*–87*), a gyűjtemény szövegverzióiról (I. 88*–111*), a kiadás elveinek az összegzéséről (I. 112*–124*), és a felhasznált kilenc eredeti kézirat ismertetéséről (I. 125*–147*).

A kéziratok kiértékelésénél szerepelteti – erősen leegyszerűsített formában – a *Collectio Hibernensis* kéziratának azt a Hermann Wasserschleben által összeállított feltételezett családfáját, amely feltünteti az egyes verziókat, hozzákapcsolva a felhasznált kéziratokkal. A családfánál marginálisan bejegyzésre kerülnek a valószínűsíthető keletkezési időszavok is, 700-tól 1000-ig. Kiindulási pontként, a fegyelmi anyagot szerkezetileg még fel nem osztó ‘proto’ verziót tünteti fel a Szerző. Ennek alapján a gyűjtemény eredeti (kezdetleges) összeállítását a 8. század legelejére helyezi, amelynek második harmadából származtatja az *alfa* és a *béta* verzió ősi változatának a kialakulását. Ehhez a Würzburg, Universitätsbibliothek, Mp. th. q. 31 kéziratot tartja alapnak, amelyet az *alfa* és a *béta* verzió előtti, közvetlenül a ‘proto’ verzióból származó önálló szövegformának tekint (I. p. 147*). Elemzésében az *alfa* verzió alá sorolja az ősi breton és frank csoportot, míg a *béta* verzió alá a kiforrott breton és itáliai csoportot. Ez a letisztázódási folyamat, véleménye szerint – amely lényegében mindössze megismétli a majdnem másfél évszázados hagyományos álláspontot – a 700-as évek utolsó évtizedeire történik meg. A felhasznált kéziratok rendszerezése kapcsán komoly datálási és csoportosítási problémák merülnek fel (2005-ben Linda Fowler-Magerl vont a kétségbe, jóval szerteágazóbb kéziratkutatási munkájának eredményeként az ezzel megegyező felosztást).

Aggályos a munka kritikai jellegének értékelésénél a felhasznált kéziratok alacsony száma és nem a legkorábbi időszakból való származásuk. Flechner mindössze kilenc kézirat anyaga alapján készíti el a kritikai szöveget és a hozzákapcsolt apparátust: Orléans, Bibliothèque municipale, 221 (193) [‘A’] (8. sz. vége – 9. sz. eleje); Paris, Bibliothèque nationale, lat. 3182 [‘B’] (10. sz. vége – 11. sz. eleje); Monte Cassino, Archivio e Biblioteca dell’Abbazia, 297 [‘D’] (11. sz.); Oxford, Bodleian Library, Hatton 42 [‘H’] (9. sz. első fele és a 10. sz. között); London, British Library, Cotton Otho E. XIII [‘O’] (10 – 11. sz.); Paris, Bibliothèque nationale, lat. 12021 [‘P’] (9. sz.); St. Gall, Stiftsbibliothek, 243 [‘S’] (9. sz. második fele); Roma, Biblioteca Vallicelliana, T. XVIII [‘V’] (10. sz.); Würzburg, Universitätsbibliothek, Mp. th. q. 31 [‘Θ’] (8 – 9. sz.). Jól látható, hogy a legkorábbi kéziratok közül, amelyek a 7. század elejétől maradtak fenn, egyetlen szövegunt sem használ fel a kritikai kiadás elkészítéséhez (sőt, a bevezető tanulmányban szereplő datálási rendszerben sem szerepelteti azokat). Ez azért nehezen értelmezhető, mivel a *Collectio Hibernensis* legkorábbi szövegverziójának esetleges 7. századi keletkezését már Linda Fowler-Magerl felvetette 2005-ben, majd Martin Brett

2017-ben már bizonyosra vette az említett korai keletkezést, amelyet végül a jelen sorok írója bizonyított a *Szentpétervári Nemzeti Könyvtárban*, a *Bibliothèque de France*-ban (Párizs), a *Corpus Christi College* Könyvtárában (Cambridge) és a *British Library*-ben (London), a 7. század második feléből származó *Collectio Hibernensis* szövegtanúk azonosításával a 2018 és 2020 közötti időszakban. Mindezekon túlélve, Flechner a hagyományos értelemben vett *alfa* verziót helyezi el a főszövegben (vö. I. p. 117*), azonban ezt négy kézirat szövegének (vö. A, B, O, P) kombinált formájában teszi. Így sajnos az elkészített kiadás főszövege egy nem létező szövegtanú. Ezt a Szerző úgy próbálja finomítani, hogy jelöli a kritikai apparátusban azt, hogy melyik kifejezés, melyik kéziratból származik, az említett négy kiemelt szövegtanú közül.

A latin szövegkiadás kettős jegyzetapparátussal van ellátva. Első jegyzetként a szöveg eredeti forrását jelöli meg, másodikként csakis a főszövegben használt négy kézirat eltéréseit, kiegészítve a felhasznált további öt kézirat változataival. Sajnos az első jegyzetsor anyagából jól látszik, hogy a Szerző nem fordított figyelmet az eredeti teljes műből, vagy *florilegiumból* származó kánonok tartalmának megkülönböztetésére. A jegyzet sajnálatos módon arra sem tér ki, hogy a konkrét kánon milyen más korai, ill. későbbi kánongyűjteményben szerepel. Itt a *Decretum Burchardi Wormatiensis*, Chartres-i Ivó gyűjteményének szövegcsaládjai és a *Decretum Gratiani* vonatkozó kánonjaira történő hivatkozás elengedhetetlen lenne. Sőt, a további penitenciális, vagy helyi zsinati gyűjtemények kánonjaira történő utalás is.

Összegzőként szeretnénk idézni Kathleen G. Cushingnak, a Középkori Kánonjog-történeti Társaság elnökének visszafogott formában megfogalmazott méltató szavait: „rendkívüli módon járul hozzá a mostani kritikai jelleggel kiadott – az *alfa* és a *béta* verziót figyelembe vevő szövegkiadásával és fordításával a jövő nemzedékhez tartozó kutatók munkájához és a *Collectio Hibernensis* világának jobb megértéséhez.” A heroikus, két évtizedet felölélő aprólékos munkát elismerő szavakon túl fontos leszögezni, hogy a kétkötetes műben számos olyan elem maradt meg, amely kritikai kiadásként történő használat esetében továbbra is kérdésekre adhat okot: 1) a korai szövegtanúk kizárása a kiadás elkészítéséből; 2) a mindössze kilenc kézirat felhasználása; 3) a kiadás főszövegének mesterségesen összeállított volta. Ehhez kell még hozzákapcsolnunk az angol fordítást tartalmazó II. kötet angol nyelvezetét, ami szekuláris angol, néhány *low church*-ben (azaz protestáns egyházi angol irodalomban) használt szak kifejezéssel kiegészítve. Így nemcsak a latin anyag, hanem annak angol fordítása is számos esetben – az Egyház hagyományos doktrinális és diszciplináris kifejezéseit figyelembe vevő – módosításra szorul. Roy Flechner mindezen kritikus megjegyzés ellenére komoly előrelépést tett a *Collectio Hibernensis* fokozatosan fejlődő anyagának elemzése terén, és angol fordításával – mintegy segédkönyvként – közelebb hozta a gyűjtemény szövegét a 21. század új kutatonemzedékéhez. Fontos, hogy ezt a kutatást az új generáció a kéziratok kronologikusan rendezett körét kellőképpen, a szövegtanúk teljes listáját és eredeti szövegét megismerve tegye meg, így a gyűjteményről alkotott megállapításait az eredeti szövegek alapján alakítsa ki.

